

IZABELA M. BOGDANOWICZ

ORCID: 0000-0002-9570-8479

UNIwersytet Warszawski

Edukacyjna funkcja mediów na przykładzie opisu Polski A.D. 2017 w reportażu rosyjskiego niezależnego dziennikarza

Abstrakt: Przedmiotem analizy, w kontekście edukacyjnej funkcji mediów, jest opublikowany 14 grudnia 2017 roku rosyjskojęzyczny reportaż zatytułowany *Totalna putinizacja*, autorstwa Konstantina Bieniunowa, dziennikarza niezależnego rosyjskiego portalu Meduza.

Do analizy reportażu wykorzystano przede wszystkim kryteria warsztatowe, z opisem zarówno aspektów formalnych (na przykład objętość tekstu, rola tytułu, śródtytuły, zastosowanie odsyłaczy), jak również ujęcia merytorycznego (łącznie z doborem informacji, zdjęć i cytatów oraz z komentarzami autora).

Celem analizy jest identyfikacja tych czynników, które mogą mieć wpływ na odbiorcę poszukującego edukacyjno-poznawczych walorów publikacji w mediach. Punktem wyjścia jest założenie, że niezależność miejsca publikacji oraz liczne zdjęcia to aspekty, które uwiarygodniają przekazywane informacje, także w odczuciu odbiorców zainteresowanych danym tematem. Dopelnieniem analizy są informacje o specyfice Meduzy oraz odniesienia do reportażu Bieniunowa w mediach w Polsce.

Słowa kluczowe: edukacja medialna, niezależność mediów, obiektywizm, reportaż, warsztat autora, walory poznawcze, wiarygodność.

Współczesne media pełnią różne funkcje¹, wśród których znajduje się także edukowanie, przy czym nietrudno zauważyć, iż edukacja medialna dotycząca zjawisk politycznych jest rzadko spotykana. Połączenie edukacji z obiektywizmem nie jest łatwe, zważywszy na realia, o których już przed laty tak pisał Tomasz Goban-Klas:

¹ B. Dobek-Ostrowska, *Komunikowanie polityczne i publiczne*, Warszawa 2018.

„Liczne badania poświęcone obiektywności dziennikarskiej wykazują, że w każdym materiale dziennikarskim kryje się określona perspektywa ideologiczna”². W wypadku reportażu subiektywny punkt widzenia może służyć zwracaniu uwagi odbiorcy na wybrane aspekty prezentowanych faktów: „W płynnej nowoczesności reportaż staje w opozycji wobec wszechobecnej symulacji, nie tyle odtwarzając rzeczywistość, ile na nowo powołując ją do istnienia”³. Jeśli zgodzimy się z Ryszardem Kapuścińskim, że „ta kreowana rzeczywistość staje się — na skutek łatwiejszej dostępności — jedyną, jaką znamy, wyłączną”, to należy przyznać, iż „[r]zeczywistość kreowana jest jednak zdradzieckim owocem selekcji, manipulacji, mylącego skrótu. Wydarzenie, które trwało kilka godzin, musimy pokazać w kilka sekund. I wszyscy stajemy się ofiarami decyzji, według jakiego kryterium wybór będzie dokonany”⁴.

Wobec takich uwarunkowań kontrowersyjna może wydawać się edukacyjna rola mediów. W wynikach badań ankietowych przeprowadzonych w mediach w Rosji na temat hierarchii funkcji środków masowego przekazu zauważono różnice w podejściu dziennikarzy i menedżerów mediów. Funkcję określoną jako „oświata i upowszechnianie wiedzy” dziennikarze — w odróżnieniu od menedżerów — przeważnie umieszczali na końcu listy (miejsce 8. i 9. na 10; gwoli ścisłości: w niektórych ankietach funkcja ta była na pierwszym miejscu⁵).

Przedmiot i cel analizy

Zasadne wydaje się dokonanie analizy reportażu rosyjskiego dziennikarza prezentującego obraz Polski na koniec roku 2017. Interesujące jest bowiem, w jaki sposób rosyjskojęzyczne audytorium portalu jest edukowane przez reportera, historyka z wykształcenia. (Pozostają poza niniejszym artykułem rozważania teoretyków o definicji reportażu⁶ oraz zagadnienia dotyczące Rosji⁷ w relacjach międzynarodowych).

² T. Goban-Klas, *Media i komunikowanie masowe*, Warszawa-Kraków 2001, s. 162.

³ M. Zimnoch, *Reportaż w płynnej nowoczesności*, „Znak” 2012, nr 682, <http://www.mie-siecznik.znak.com.pl/6822012mateusz-zimnochreportaz-w-plynnej-nowoczesnosci/>. Ostatni dostęp do tego i pozostałych źródeł w internecie miał miejsce 23.08.2018 i nie jest dodatkowo podawany w poszczególnych przypisach.

⁴ D. Szyller, *Świat z każdego miejsca wygląda inaczej*, „Gazeta Wyborcza” 17.10.1997, za: <http://kapuscinski.info/swiat-z-kazdego-miejsca-wyglada-inaczej.html>.

⁵ A. Колесниченко, Д. Кульчицкая, *Взгляды медиаменеджеров и журналистов на функции и роль журналистики в современном российском обществе*, „МедиаАльманах” 2017, nr 4, s. 38, <http://mediaalmanah.ru/files/81/465.php>.

⁶ Zob. E. Pleszkun-Olejniczakowa, *Reportaż Wokół pochodzenia, definicji i podziałów*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Polonica” 7, 2005, s. 3–27, <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/9416/7-31.pdf?sequence=1&isAllowed=y>; K. Wolny-Zmorzyński, A. Kaliszewski, W. Furman, *Gatunki dziennikarskie. Teoria, praktyka, język*, Warszawa 2009.

⁷ Szerzej S. Szaczniov, *Współczesny dialog międzykulturowy*, [w:] *Polska — Rosja. Dwa punkty widzenia na współczesny świat*, red. M. Kubiak, N. Frołowa, J. Zieliński, Warszawa 2018, s. 63–

Analizie poddano opublikowany 14 grudnia 2017 roku reportaż⁸ Konstantina Bieniumowa (Benyumova⁹). Celem analizy była charakterystyka tych czynników, które mogą mieć wpływ na odbiorcę poszukującego w rosyjskojęzycznych mediach publikacji o Polsce i Polakach w celach edukacyjno-poznawczych. Wybór publikacji był uwarunkowany uwiarygodnieniem przekazywanych informacji w odczuciu odbiorców zainteresowanych danym tematem; po nagłośnieniu negatywnych zjawisk w prasie głównego nurtu¹⁰ audytorium mediów zwraca uwagę na ich niezależność.

Wyniki badań ankietowych wśród menedżerów i dziennikarzy w środkach masowego przekazu w Rosji¹¹ nie upoważniają do wniosków ogólnych, wskazują jednak, że niezależność finansowa i ideologiczna mediów są cenione przez obie grupy respondentów. W kategorii czynników, które mają negatywne oddziaływanie na działalność środków masowego przekazu, zależność finansowa mediów znalazła się (odpowiednio: u menedżerów i dziennikarzy) na 1. i 2. miejscu, a zależność ideologiczna — na miejscu 3. i 1.¹²

Wiarygodność i zaufanie

Portal Meduza.io ma tak zwaną domenę funkcjonalną .io¹³; główna część redakcji mieści się w Rydze, gdzie zarejestrowano Medusa Project¹⁴. Meduza była projektowana nie jak strona internetowa; w jej otoczeniu miały działać inne platformy¹⁵. Ten nietypowy *media start-up*, działający od jesieni 2014 roku i publikujący co-

72; M. Minkina, *Rosja–Zachód. Walka o wpływy*, Warszawa 2017; J.Z. Siepietowska, *Obraz Polski i Polaków w literaturze rosyjskiej*, [w:] *Polska — Rosja. Wektory współpracy*, red. R. Białoskórski, B. Gałek, Siedlce 2017, s. 195–210.

⁸ К. Бенюмов, *Тотальная путинизация*, <https://meduza.io/feature/2017/12/14/totalnaya-putinizatsiya>.

⁹ W całym artykule nazwiska w źródłach rosyjskojęzycznych są zapisywane zgodnie z oryginałem i przeważnie jest to zapis cyrylicą.

¹⁰ Zob. U. Ulfkotte, *Gekaufte Journalisten* [w wolnym przekładzie: *Kupieni dziennikarze. Jak politycy, tajne służby i finansisci sterują mediami w Niemczech*], Rottenburg a. N. 2014. Szerzej [Pach], *Krytykował Merkel, ujawnił powiązania mediów z CIA. Dlaczego zmarł Udo Ulfkotte?* <https://www.pch24.pl/krytykował-merkel--ujawnił-powiązania-mediów-z-cia--dlaczego-zmarł-udo-ulfkotte--48867,i.html>.

¹¹ А. Колесниченко, Д. Кульчицкая, *op. cit.*, s. 38.

¹² *Ibidem*.

¹³ Domena .io jest przypisana Brytyjskiemu Terytorium Oceanu Indyjskiego (British Indian Ocean Territory), formalnie podległemu królowej Elżbiecie II, szerzej P. Ćwik, *Podwójne życie domeny .io*, <http://rynekdomen.pl/2014/podwojne-zycie-domeny-io/>.

¹⁴ Kapitał założycielski: 2,8 tys. euro. Szerzej *Российская аудитория сайта Meduza.io достигла 1,3 млн человек в месяц*, <https://www.rbc.ru/rbcfreeneews/54c8df9b9a79475405e79f87>.

¹⁵ Н. Шаталов, Иван Колпак, *главред Meduza: Мы воюем за одну-единственную идею — свободу распространения информации*, <https://informburo.kz/interview/ivan-kolpakov-my-voyuem-za-odnu-edinstvennuyu-ideyu-svobodu-rasprostraneniya-informacii.html>.

dziennie około 40 materiałów¹⁶, to projekt byłej redaktor naczelnej wpływowego portalu Lenta.ru (około 11 milionów czytelników w miesiącu), Galiny Timczenko, która obecnie jest dyrektorem generalnym Meduzy. Jej zwolnienie wiosną 2014 roku przez Aleksandra Mamuta¹⁷, zarządzającego akcjonariusza holdingu Rambler & Co., w którego skład wchodzi Lenta.ru, pociągnęło za sobą odejście wielu pracowników redakcji.

Nazwiska inwestorów Meduzy nie są jawne; redakcja portalu opisuje ich jako „osoby niepubliczne, niezwiązane z polityką i dużym biznesem”¹⁸. „W 2017 roku na reklamie i projektach specjalnych Meduza zarobiła 2,2 miliona euro, co pozwoliło pokryć główną część budżetu redakcji”¹⁹. Wydawca planuje wejście na nierublowe rynki oraz rozważa nowe formy monetyzacji portalu²⁰. Płatny dostęp do materiałów nie jest brany pod uwagę, w przeciwieństwie do opłat za wyłączenie reklam²¹.

Publikowane treści to nowości z krajowych i zagranicznych mediów oraz autorskie teksty specjalnych korespondentów. W efekcie następuje „swego rodzaju synteza kontentu, dizajnu i rozwoju”²². Na portalu popularne są też gry wideo z politycznym podtekstem; „jak tłumaczą »meduzowcy«, czasem trzeba też się pośmiać: tylko w ten sposób można przeciwstawić się państwowej propagandzie”²³.

Przeciwko propagandzie

Natłok informacji uniemożliwia kontrolę wszystkich środków masowego przekazu w Rosji²⁴, gdy jednak przestrzeń niezależnej prasy zaczęła się zmniejszać, grupa rosyjskich dziennikarzy przeniosła się do stolicy Łotwy²⁵. Minister spraw

¹⁶ S. Nurkiyazova, *Case for media: Как „Медуза” увеличивает аудиторию за счёт экспериментов*, <https://medium.com/@calempir/case-for-media-как-медуза-увеличивает-аудиорию-за-счёт-экспериментов-506cb291bb6c>.

¹⁷ Aleksander Mamut — z majątkiem wartości 2,4 mld dol. zajmuje 42. pozycję w rankingu „200 najbogatszych biznesmenów Rosji 2018” (nr 1: Władimir Lisin — 19,1 mld dol.; w Polsce Dominika i Sebastian Kulczyk — 13,9 mld zł). Prawnik z wykształcenia, wdowiec, pięcioro dzieci, rocznik 1960. Więcej <http://www.forbes.ru/profile/Aleksandr-Mamut>, <https://www.forbes.pl/rankingi/lista-100-najbogatszych-polakow-2018-forbesa/6whfw4>.

¹⁸ А. Чернова, „Космический корабль в ледяной пустыне”. Как сотрудники „Медузы” живут в Латвии и что они говорят о своей работе, <https://zimamagazine.com/2018/05/meduza-riga/>. Jeśli nie podano inaczej, przeł. I.M.B.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Российская аудитория...*

²¹ *Ibidem*.

²² В. Аленичев, *Есть ли независимые СМИ в РФ?*, <https://www.golos-ameriki.ru/a/are-there-independent-media-in-russia/3270263.html>.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Д. Шерф, *Юмор против пропаганды: независимые российские медиа в Балтии*, <https://www.golos-ameriki.ru/a/vpkgn-baltics-russian-media/3783893.html>.

zagranicznych Łotwy Edgars Rinkevics jest zdania, że rosyjscy dziennikarze na Łotwie „w pewnym stopniu pomagają walczyć z tą (kremlowską) propagandą”²⁶. Odnosząc się do podanego przez Meduzę porównania wydatków Moskwy i Waszyngtonu na „propagandę, projekty informacyjne dla zagranicznych audytoriów” (rząd USA — ponad 746 milionów dolarów na Radio Swoboda, Głos Ameryki i inne kontrolowane środki masowego przekazu; rząd Rosji — na RT i Sputnik odpowiednio ponad 323 miliony i 69 milionów dolarów), kanał telewizyjny Царьград (Cargrad) wytknął Meduzie, że „nieraz została przyłapana na otrzymywaniu finansowania z zagranicy”²⁷.

Pierwszy komentarz pod danymi z raportu o wynikach pracy Meduzy w 2016 roku pośrednio dotyka kwestii niezależności:

Strona dobrej jakości, ale to podejście — że każdy kiks rozdmuchamy po niebiosa, a jeśli coś dobrego się stało albo nie potwierdziło się, że Putin zjada niemowlęta — tego nigdy się nie zauważa. Kiedy wszystko się zaczynało, miałem nadzieję, że dostanę jakieś obiektywne źródło nowych informacji. Gdzie fakty będą pokazywać jeśli dobrze, to dobrze, jeśli źle, to źle. A w istocie wyszła ta sama propagandowa gazeta, tylko na odwrót²⁸.

Redaktor naczelny Meduzy, Iwan Kołpakow, zdecydowanie twierdzi, że chodzi o tworzenie medium, które odnosi sukces komercyjny, cieszy się dobrą reputacją i ma duże audytorium²⁹.

Przyciągnąć audytorium

Już na początku działalności rosyjskie audytorium Meduza.io w skali miesiąca osiągnęło (jak wynika z danych TNS Web Index) 1,3 miliona odbiorców, co stanowiło ponad 10% publiczności Lenta.ru³⁰. Po upływie 3,5 roku audytorium Meduzy to w skali miesiąca 13 milionów odwiedzających³¹. W grudniu 2017 roku liczba unikalnych użytkowników wzrosła do 9,3 miliona z 5,2 miliona w 2016 roku; średnio w ciągu doby Meduzę odwiedza 585 tysięcy użytkowników (wzrost o 46% względem 2016 roku)³². Profil czytelników przedstawia się następująco³³: z Rosji (ponad 63%), z USA (9,3%), z Ukrainy (8%); mężczyźni — 62%, kobiety — 38%; wiek 25–34 lata: 45%, 35–44: 21%. Docelowi odbiorcy Meduzy to rosyjska

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ СМИ, Дорого и глупо: „Медуза” подставила своих спонсоров, https://tsargrad.tv/news/dorogo-i-glupo-meduza-podstavila-svoih-sponsorov_85801.

²⁸ XageRu [nick], [komentarz pod artykułem], 24.01.2017, <https://vc.ru/21511-meduza-2016>.

²⁹ Н. Шаталов, *op. cit.*

³⁰ *Российская аудитория...*

³¹ А. Чернова, *op. cit.*

³² Л. Михайлова, „Медуза” отчиталась о росте посещаемости на 77% в 2017 году, <https://vc.ru/32158-meduza-otchitalas-o-roste-poseshchaemosti-na-77-v-2017-godu>.

³³ А. Frolov, „Медуза” отчиталась о росте посещаемости в полтора раза в 2016 году, <https://vc.ru/21511-meduza-2016>.

młodzież, która czyta nowości w internecie i w odróżnieniu od 80% rówieśników nie jest przywiązana do państwowych kanałów telewizji³⁴.

Jak medialny odzwiek przesądza o wyjątkowej pozycji tygodników opinii, tak opiniotwórczości Meduzy dowodzą następujące fakty: 1) 8. miejsce w rankingu 30 źródeł internetowych najczęściej cytowanych w mediach (ponad 2,6 miliona cytowań)³⁵; 2) 1. miejsce (prawie 7 milionów, a Lenta.ru z 4,4 miliona — 3. miejsce) wśród źródeł internetowych w kategorii „Odsyłacze (hiperłącza) w mediach społecznościowych”³⁶; 3) największe media na świecie cytują Meduzę³⁷. Chociaż dziennikarzy niepokoi, że dotarcie do rosyjskiego audytorium mediów jest coraz trudniejsze³⁸, „internetowy projekt »Meduza« jest przykładem sukcesu dziennikarstwa, które pracownicy portalu charakteryzują jako »niezależne« i »objaśniające»”³⁹. O sukcesie przesądziły, zdaniem założycieli Meduzy, takie zasady jak wykorzystywanie wyłącznie sprawdzonych faktów⁴⁰. „Zrobić dzisiaj tak, jak nie robiliśmy wczoraj” to maksyma redakcji⁴¹, a kodeks etyki jest, zdaniem redaktora naczelnego, trochę bardziej sztywny niż w innych redakcjach⁴².

Prawie wszyscy „meduzowcy” są *overqualified* (określenie występujące w rosyjskojęzycznym tekście), ale to nic dziwnego, skoro Olga Kuzmienkowa, która po dwóch latach pracy w Meduzie otrzymała propozycję pracy od BBC w Londynie, powiedziała: „Zebraliśmy się tutaj nie dla pieniędzy, ale po to, żeby robić najlepsze media w Rosji”⁴³. Wydawca Meduzy Ilja Krasilszczik zauważa, że bywa tak: napiszesz 140 znaków na Twitterze i nikt tego nie przeczyta, ale zdarza się też, że napiszesz reportaż o objętości 30–50 tysięcy znaków, który zostanie przeczytany do końca⁴⁴.

³⁴ Д. Шерф, *op. cit.*

³⁵ *Топ-30 самых цитируемых Интернет-ресурсов — 2017 год*, <http://www.mlg.ru/ratings/media/federal/5766/#tv>.

³⁶ *Ibidem.*

³⁷ А. Чернова, *op. cit.*

³⁸ В. Аленичев, *op. cit.*

³⁹ *Ibidem.*

⁴⁰ *Ibidem.*

⁴¹ Н. Шаталов, *op. cit.*

⁴² *Ibidem.*

⁴³ А. Чернова, *op. cit.*

⁴⁴ О. Холоденко, *Издатель „Медузы” Илья Красильщик: „Латвия для издания — это изгнание, но не эмиграция”*, <https://detector.media/production/article/139394/2018-07-17-izdatel-meduzy-ilya-krasilshchik-latviya-dlya-izdaniya-jeto-izgnanie-no-ne-jemigratsiya/>.

Parametry tekstu i inne wyróżniki

Poddany analizie reportaż o Polsce ma ponad 40 tysięcy znaków. W Meduzie odpowiada to jednemu azarowi⁴⁵ (w czasopiśmie o typowym formacie byłoby to, wraz z materiałem ilustracyjnym, kilkanaście stron). Na Meduza.io oraz w wydaniu mobilnym publikowane są przetworzone informacje z mediów rosyjskich i zagranicznych, natomiast autorskie teksty piszą korespondenci specjalni⁴⁶. Konstantin Bieniumow, młody (rocznik 1984) autor reportażu, jest takim korespondentem specjalnym (jednym z sześciorga w Meduzie⁴⁷). Wydawca, niejako przedstawiając autora tekstu, sygnalizuje znaczenie podejmowanego tematu: „Korespondent specjalny »Meduzy«, Konstantin Bieniumow, wybrał się do Polski, żeby wyjaśnić, jak kraj, który najlepiej ze wszystkich państw Układu Warszawskiego dał radę pokonać radziecką spuściznę, przekształcił się w kraj bardzo przypominający współczesną Rosję⁴⁸. Należy jednak zauważyć, że w tekście autor posługuje się określeniem „rozmówcy »Meduzy«⁴⁹, w ten sposób po części rezygnując z personalnego odniesienia do siebie.

Tytuł reportażu, *Totalna putinizacja*, dopełnia informacja: „Jak w Polsce walczą o tradycyjne wartości — i przeciwko komunizmowi, imigrantom i wolności mediów. Reportaż Konstantina Bieniumowa⁵⁰. W tekście przytoczone są słowa Adama Michnika, który totalną putinizacją nazywa to, co dzieje się w Polsce, a politykę rządu określa jako model putinowski⁵¹. Przyjmując, że wspomniane kreowanie rzeczywistości, także poprzez rekonstrukcję, jest „owocem selekcji”, w tym miejscu zasadne jest przytoczenie komentarza przewodniczącego europarlamentu Martina Schulza w artykule niemieckiej gazety „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, dotyczącego działań rządu PiS w Polsce: „To jest sterowana demokracja w rodzaju polityki Putina, niebezpieczna putinizacja europejskiej polityki. [...] Cała demokratyczna scena od lewej do prawej strony musi wyraźnie powiedzieć, że taka polityka jest sprzeczna z europejskimi podstawowymi wartościami⁵².

⁴⁵ Po współpracy z jednym z dziennikarzy, Ilją Azarem, pozostała w redakcji jednostka miary tekstu: 1 azar = 35 tys. znaków; dziennikarz zajmował się tematem kompleksowo, więc z delegacji często przywoził 20 godzin nagrań rozmów. Zob. w *ibidem*.

⁴⁶ *Российская аудитория...*

⁴⁷ *About*, <https://meduza.io/en/pages/about>.

⁴⁸ K. Бенюмов, *op. cit.* Wszystkie tłumaczenia oryginalnego tekstu rosyjskiego w wolnym przekładzie I.M.B.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² hlk, *Martin Schulz o Polsce: „Niebezpieczna putinizacja europejskiej polityki”*, <http://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2016-01-09/martin-schulz-o-polsce-niebezpieczna-putinizacja-europejskiej-polityki/>.

Takie zestawienie pokazuje, jak ważna jest selekcja materiału, a więc, jak wiele zależy od autora i wydawcy. Nie ulega jednak wątpliwości, że każdy wybór jednocześnie jest decyzją o sposobie oddziaływania na odbiorcę.

Śródtytuły, odsyłacze, narracja

Chronologia podejmowanych wątków, przedzielonych śródtytułami, obrazuje swego rodzaju hierarchię ich ważności. Objętość poszczególnych fragmentów jest różna, ale ich niejednakowe — z punktu widzenia autora — znaczenie merytoryczne uzasadnia taką konstrukcję (zob. tabela 1).

Tabela 1. Śródtytuły w artykule *Totalna putinizacja*

Lp.	Objętość (znaki)	Śródtytuł	
		Oryginalny	Wolny przekład
1.	~ 4 400	Консерваторы против коммунистов	Konserwatyści przeciwko komunistom
2.	~ 5 900	Польша поднимается с колен	Polska wstaje z kolan
3.	~ 6 700	Make Poland Great Again	Uczynimy Polskę znowu wielką*
4.	~ 8 900	Иностранные агенты по-польски	Zagraniczni agenci po polsku
5.	~ 4 700	Пятая колонна	Piąta kolumna
6.	~ 6 200	Патриотизм против истории	Patriotyzm przeciwko historii
7.	~ 3 000	Атмосфера ненависти	Atmosfera nienawiści

* „Make Poland Great Again” to między innymi tytuł programu satyrycznego tworzonego przez Gazeta.pl i blogerów Make Life Harder. Do stycznia 2018 roku 16 odcinków miało 8,65 miliona odtworzeń (<https://www.wirtualnemedia.pl/artykul/make-poland-great-again-od-gazeta-pl-z-8-65-mln-odtworzen-na-facebo-oku-popularniejszy-niz-na-youtubie>). Por. slogan „Make America great again” w kampaniach wyborczych R. Reagana i D. Trumpa.

Źródło: opracowanie własne na podstawie artykułu *Тотальная путинизация*.

Artykuł zaczyna się od przypomnienia aktu samospalenia, którego Piotr Szczęsny dokonał 19 października 2017 roku w Warszawie pod Pałacem Kultury i Nauki, „stalinowskim wysokościewcem, który polskiej stolicy »podarował« Związek Radziecki w 1955 roku”⁵³. Bieniowski, nazywając Szczęsnego „typowym polskim inteligentem”⁵⁴, stwierdza, iż tenże nazwał polski rząd reżimem okupacyjnym⁵⁵. Jeden ze śródtytułów jest też anglojęzyczną nazwą polskiego programu satyrycznego, co może dowodzić wielostronnego podejścia autora i jego kompleksowej orientacji w złożonej tematyce społeczno-politycznej. Poszczególne części

⁵³ K. Бенюмов, *op. cit.*

⁵⁴ *Ibidem.*

⁵⁵ *Ibidem.*

artykułu są tak mocno nasycone treścią, że aż „gęste” w narracji. Przeciwwstawienie konserwatystów i komunistów pozwala autorowi dotknąć w kolejnych akapitach wielu wątków. Najbardziej obszerny fragment, o objętości prawie dziewięciu stron znormalizowanego maszynopisu, jest zatytułowany *Zagraniczni agenci po polsku*. Fragment najkrótszy, pod względem objętości trzy razy mniejszy od najdłuższego, nosi tytuł *Atmosfera nienawiści*.

Walory edukacyjne artykułu wzmocnione są przez wykorzystanie odsyłaczy (hiperłączy) zarówno do źródeł polskojęzycznych, jak i obcojęzycznych (zob. tabele 2 i 3).

Tabela 2. Odsyłacze w reportażu *Totalna putinizacja* — materiały polskojęzyczne

Lp.	Źródło w internecie	Materiał źródłowy (tytuł*)	Treść reportażu, której dotyczy podany przez Bieniumowa materiał źródłowy
1.	facebook.com	(a) Kto finansuje czarny protest	PiS o finansowaniu czarnych marszów
		(b) Paski z TVP Info	paski z TVP Info
2.	fakty.interia.pl	Rekordowe poparcie dla PiS. 47 proc. w najnowszym sondażu CBOS	poparcie dla PiS
3.	ipn.gov.pl	Informacja o ustaleniach końcowych śledztwa S 28/02/Zi	śledztwo w sprawie Romualda Rajsa
4.	newsweek.pl	schetyna dla TVP Info: PO nie jest za przyjęciem uchodźców	Polacy przeciwko przyjmowaniu uchodźców
5.	oko.press	Muzeum II Wojny Światowej: „wyklęci” ze zbrodniami na sumieniu, „Bury” i „Ogień”, bohaterami nowej wystawy	wystawa specjalna w Muzeum II Wojny Światowej
6.	tvn24.pl	Trybunał polityczny	sędziowie Trybunału Konstytucyjnego — wypowiedzi
7.	twitter.com	#paski	paski w wiadomościach TVP
8.	wiadomosci.wp.pl	Jest odpowiedź dziennikarzy z TVP Info, którzy zostali zwolnieni. „Nie zagroziliśmy ciągłości emisji anteny”	zwolnienia w TVP
9.	wpolityce.pl	Ależ z niego prognostyk! Michnik u Lisa: „Komorowski musiałby po pijanemu przejechać niepełnosprawną zakonnicę w ciąży, żeby nie wygrać”	wypowiedź Adama Michnika
10.	youtube.com	[Chłopcy z Placu Broni, piosenka] „Kocham wolność” [prawie 3,8 mln wyświetleń — I.M.B.]	samospalenie Piotra Szczęsnego

* Źródła, do których odsyła autor reportażu, podane są w drugiej części bibliografii i netografii.

Źródło: opracowanie własne na podstawie artykułu *Тотальная путинизация*.

Źródła polskojęzyczne, do których autor odsyła czytelnika, to Instytut Pamięci Narodowej i wybrane media, od portali przez e-czasopismo po kanał telewizyjny (zob. tabela 2). Źródła obcojęzyczne (zob. tabela 3) zawierają liczne publikacje autorów o polskich i polskobrzmiących nazwiskach.

Tabela 3. Odsyłacze w reportażu *Totalna putinizacja* — materiały obcojęzyczne

Lp.	Źródło w internecie	Materiał źródłowy (tytuł*)	Treść reportażu, której dotyczy podany przez Bieniuchę materiał źródłowy
1.	bloomberg.com	If Poland can fix tax fraud, so can Greece	spełniona obietnica wyborcza PiS-u
2.	foreignaffairs.com	Why Poland's Law and Justice party remains so popular. It has effectively combined nationalism and welfarism	zmiana postaw Polaków
3.	meduza.io	Запрет абортів. Опыт Польши. К чему привел польский закон 1993 года, ужесточивший правила прерывания беременности	zakaz aborcji w Polsce
4.	nytimes.com	The party that wants to make Poland great again	oskarżenia PO przez lidera PiS
5.	pewglobal.org	Europeans not convinced growing diversity is a good thing, divided on what determines national identity	Polacy o multikulturowości
6.	politico.eu	New media law gives Polish government fuller control. Domestic and international concerns grow over Law and Justice policies	posłowie PiS o mediach
7.	reuters.com	For many voters in Poland, economic growth is not enough	wskaźniki ekonomiczne
8.	ru.wikipedia.org	Волынская резня	rzeź wołyńska
9.	theguardian.com	(a) The conspiracy theorists who have taken over Poland	Smoleńsk jako „nowy Katyń”
		(b) Poland may be stripped of EU voting rights over judicial independence	Komisja Europejska o reformie sądownictwa w Polsce
10.	usnews.com	Right-wing Polish leader Kaczynski says migrants carry diseases to Europe	lider PiS o uchodźcach
11.	vice.com	Jesus Christ is now officially the King of Poland	koronacja Jezusa Chrystusa
12.	visegradpost.com	Lech Walesa, aka agent Bolek	Jarosław Kaczyński o Lechu Wałęsie

13.	washington-post.com	[błąd — brak dostępu do linka podanego w artykule]	kara dla TVN24
14.	youtube.com	The Unconquered: Riveting story of Poland in WW2 narrated by Sean Bean [ponad 1,3 miliona wyświetleń, ponad 11 tysięcy komentarzy — I.M.B.]	film <i>Непокоренные</i> (<i>Непокоренные</i>)

* Źródła, do których odsyła autor reportażu, podane są w drugiej części bibliografii i netografii.

Źródło: opracowanie własne na podstawie artykułu *Тотальная путинизация*.

Odsyłacze to możliwość przypisana ze względów technologicznych do e-publikacji; dają zwielokrotniony efekt w oddziaływaniu na odbiorcę: zwiększenie wiarygodność treści, wzmacnianie atrakcyjność przekazu. Mogą mieć istotne znaczenie edukacyjne przy jednoczesnym pozostawieniu miejsca na szeroki ogląd, skłaniający do indywidualnej interpretacji przez odbiorcę. Wrażenie bezstronności autora tworzy kontrast względem wspomnianej wcześniej oczywistej selekcji materiału. Komentarze autora do wyliczanki faktów przemawiają do wyobraźni czytelnika (na przykład: „Mówiąc współczesnym językiem polityki, Jarosław Kaczyński obiecał znowu uczynić Polskę wielką”⁵⁶). Trudno jednak określić, w jakim stopniu i zakresie intencjonalny jest dobór faktów („O znaczeniu kościoła katolickiego w życiu społecznym można sądzić choćby po tym, że Donald Tusk przed wyborami w 2005 roku postanowił wziąć ślub kościelny z żoną, z którą przeżył w małżeństwie 27 lat”⁵⁷).

Artykuł zawiera liczne cytaty, których wprowadzenie do tekstu (podobnie do ich wartościującego charakteru w polskich informacjach prasowych⁵⁸) jest swego rodzaju strategią autora. Jej przejawy to przede wszystkim: 1) dobór informacji (na przykład: „Lider Prawa i Sprawiedliwości prowadzi wyjątkowo ascetyczny tryb życia (do śmierci matki w 2013 roku mieszkał razem z nią, a »jedynym towarzyszem w łóżku« nazywał kotkę »Fionę«”⁵⁹); 2) dobór osób, których wypowiedzi są cytowane lub do których autor się odwołuje (na przykład: „Jak pisał w lutym 2016 roku warszawski korespondent »The Guardian«, Smoleńsk stał się »nowym Katyniem«”⁶⁰). Aspekt lingwistyczny pozostaje poza obszarem tematycznym artykułu, jednak należy wspomnieć, iż w warstwie językowej realizowana jest wartoś-

⁵⁶ К. БЕНЮМОВ, *op. cit.*

⁵⁷ *Ibidem.*

⁵⁸ Szerzej T. Piekot, *Dyskurs polskich wiadomości prasowych*, Kraków 2006, s. 198.

⁵⁹ К. БЕНЮМОВ, *op. cit.*

⁶⁰ *Ibidem.*

ciująca funkcja cytatów⁶¹. W warstwie zaś przekazu wizualnego nie można pominąć doboru ilustracji, jako że — wraz z postępującym upowszechnianiem się przekazu wizualnego — infografika w reportażu nabiera coraz większego znaczenia.

Fotografia jako dopełnienie tekstu

Infografika nie jest odrębnym gatunkiem⁶², lecz spójną strukturą wynikającą z intencjonalnego autorskiego połączenia kilku składników: „tytuł ogniskuje problem, zdjęcie go pokazuje, a tekst sugeruje narzuconą odbiorcy recepcję”⁶³. W stopce redakcyjnej podane są nazwiska dwojga fotoedytorów (Alexandra Gorokhova, Michael Stavtsev⁶⁴), nie ma jednak możliwości określenia, jaki był udział autora reportażu w doborze zdjęć. Reportaż jest ilustrowany dwudziestoma zdjęciami zróżnicowanymi tematycznie⁶⁵: narodowcy w Dniu Niepodległości, koronacja Chrystusa, demonstracje, mitingi — sądownictwo, wolność mediów, Smoleńsk, rekonstrukcja wydarzeń historycznych, osoby (Andrzej Duda, Jarosław Kaczyński, Beata Szydło, Adam Michnik, Piotr Szczęsny, Lech Wałęsa). Autorami zdjęć są polscy i zagraniczni fotoreporterzy z uznanych agencji.

Aktualność zdjęć współgra z dokładnym dopasowaniem do opisywanego w tekście wydarzenia, a podpisy pod zdjęciami są neutralne w treści, konkretne (miejsce, data). W odróżnieniu od często spotykanej w mediach w Polsce praktyki niepodpisywania zdjęć (poza nazwiskiem autora zdjęcia i nazwą agencji fotograficznej) czytelnik dzięki szczegółom w podpisie nie ma wątpliwości, że jest to zdjęcie z konkretnego wydarzenia.

Reportaż zawiera, oprócz zdjęć o dominujących walorach informacyjnych, także takie, które wyróżniają się walorami artystycznymi, mogą oddziaływać na emocje czytelnika.

Edukacyjność informowania

Klasyczne wyróżniki gatunkowe reportażu w ujęciu, które prezentuje Kazimierz Wolny-Zmorzyński⁶⁶, ze względu na cel analizy zostały uwzględnione w kontek-

⁶¹ Szerzej T. Piekot, *op. cit.*

⁶² K. Wolny-Zmorzyński, A. Kaliszewski, W. Furman, *op. cit.* Szerzej K. Wolny-Zmorzyński, *Dyskusje o sztuce i wartościowaniu fotografii dziennikarskiej*, „Naukowy Przegląd Dziennikarski” 2014, nr 1, <http://naukowy-przeglad-dziennikarski.org/nr/1-2014/5-2014.pdf>.

⁶³ K. Wolny-Zmorzyński, *Fotograficzne gatunki dziennikarskie*, Warszawa 2007, s. 84.

⁶⁴ *About, op. cit.*

⁶⁵ K. Бeнyюмoв, *op. cit.*

⁶⁶ K. Wolny-Zmorzyński, *Reportaż — jak go napisać?*, Warszawa 2004.

ście roli edukacyjnej. Tę zaś określiły walory informacyjne, będące wypadkową takich czynników jak aktualność tematu i jego istotność dla odbiorcy oraz efektywność procesu zbierania materiałów. Rekonstrukcja faktów, dopełniona materiałem bieżącym, pozwala Bieniumowi stworzyć fabułę, dzięki której rosyjskojęzyczny czytelnik może pokusić się o samodzielną interpretację, uzyskać odpowiedź na wspomniane pytanie: „jak w ciągu dwóch lat kraj przekształcił się w jedno z najbardziej konserwatywnych państw Europy, gdzie próbują zabronić aborcji, ograniczyć wolność mediów i stale szukają wrogów — na Wschodzie i na Zachodzie”⁶⁷.

Bieniumow w roli obserwatora i rekonstruktora rzeczowo przedstawia fakty, dokonując oczywistej selekcji materiałów. Na przykład pisząc o samospaleniu Piotra Szczęsnego w 2017 roku, nie odsyła czytelnika do innych takich przypadków we współczesnej historii Polski⁶⁸. Potrafi pisać wprost o najtrudniejszych kwestiach: „Katastrofa lotnicza pod Smoleńskiem pozostaje jednym z najbardziej bolesnych tematów w relacjach polsko-rosyjskich. Niezależnie od tego, że i rosyjscy, i polscy śledczy doszli do wniosku, że katastrofę spowodowały działania pilotów, Jarosław Kaczyński uważa, że za śmiercią jego brata stoją Rosjanie — a inni politycy Prawa i Sprawiedliwości (łącznie z szefem polskiego MSZ) nazywali wypadek samolotu prezydenckiego »aktem międzynarodowego terroryzmu« ze strony Federacji Rosyjskiej”⁶⁹. Opis złożonej i wielowątkowej sytuacji w Polsce A.D. 2017 jest probierzem jakości procesu gromadzenia materiałów, a pośrednio także walorów edukacyjnych.

Autentyczność faktów wraz z walorami artystycznymi, oddziałującymi na odbiorcę reportażu w obszarze zarówno emocji, jak i intelektu, zawiera się w tym, co Kazimierz Wolny-Zmorzyński nazywa literacką formą opracowania zebranych dokumentów (ustalonych faktów)⁷⁰. W reportażu Bieniumowa zdjęcia przybliżają koloryt miejsca i czasu, co może wzbogacić odczucia czytelnika i stworzyć wrażenie interakcyjności. Autor prezentuje aktualny temat, który dotyczy obcego kraju, ale jest ważki także dla rodaków autora zainteresowanych relacjami dwustronnymi Rosji i Polski i potencjalną konsekwencją zmian, które mają miejsce w Polsce. Charakterystykę bohatera⁷¹ zbiorowego autor jedynie zarysowuje, na

⁶⁷ K. БЕНЮМОВ, *op. cit.*

⁶⁸ K. Bogdańska, „*To wstrząsające*”. *Przypadków samospalenia było w Polsce więcej*, <https://wiadomosci.wp.pl/to-wstrzasajace-przypadkow-samospalenia-bylo-w-polsce-wiecej-6178-753923319937a>. Jedną z tragedii był akt samospalenia 21 marca 1980 na krakowskim Rynku Głównym żołnierza Armii Krajowej Walentego Badyłaka — jak głosi napis na obelisku ku jego pamięci: „w proteście przeciwko demoralizacji młodzieży, zniszczeniu rzemiosła oraz zмовie milczenia o zbrodni dokonanej na polskich oficerach w Katyniu przez komunistyczno-bolszewickich ludobójców”; zob. zdjęcie w jś, *Nasza Historia. 35 lat temu Walenty Badylak spalił się na Rynku*, <https://gazetakrakowska.pl/nasza-historia-35-lat-temu-walenty-badylak-spalil-sie-na-ryнку/ar/3793249>.

⁶⁹ K. БЕНЮМОВ, *op. cit.*

⁷⁰ K. Wolny-Zmorzyński, *Reportaż...*

⁷¹ *Ibidem.*

przykład w odwołaniach do wyników sondaży (opis poprzez dane o wyborcach). Portretując zaś jednostki, cytuje wypowiedzi często wzbogacone detalami przemawiającymi do wyobraźni czytelnika, a charakterystycznymi dla danej osoby (na przykład Adam Michnik: zawsze z papierosem). Różnorodne formy podawcze służą przedstawieniu racji zainteresowanych stron, którymi w reportażu rosyjskiego dziennikarza są zwolennicy i przeciwnicy rządów PiS.

Dokumentalny walor tego reportażu wynika przede wszystkim ze znacznej liczby odsyłaczy do źródeł oraz cytatów wypowiedzi osób publicznych (między innymi minister spraw zagranicznych czy redaktor naczelny „Gazety Wyborczej”). Oddziaływanie na emocje czytelnika odbywa się bezpośrednio (dobór zdjęć) i pośrednio (odsyłacze, na przykład do piosenki na YouTube, której przed aktem samospalenia słuchał Piotr Szczęśny). Autor nie stroni od zdecydowanych w swej wymowie komentarzy, na które zwracają uwagę dziennikarze w mediach w Polsce: „W ostatnich dwóch latach Polska stała się jednym z najbardziej konserwatywnych państw Europy. Partia, której udało się uzyskać pełnię władzy — PiS i jej lider Jarosław Kaczyński są przeciwni przyjmowaniu uchodźców w Bliskiego Wschodu, zamierzają zakazać aborcji, ograniczają wolność mediów i przepisują najnowszą historię kraju — komentuje Konstantin Bieniumow dla niezależnego rosyjskiego portalu Meduza.io”⁷².

Reakcja mediów w Polsce

W mediach w Polsce reakcja na reportaż Bieniumowa miała miejsce od razu po publikacji, a przykładem są artykuły na dwóch popularnych portalach. Portal Wirtualna Polska (wp.pl): „Totalna putinizacja» — taki tytuł nosi artykuł o współczesnej Polsce niezależnego rosyjskiego portalu Meduza. Ale nie jest to jedyne medium w Rosji dostrzegające w działaniach polskich władz zwrot w kierunku wschodnim”⁷³.

Na portalu Onet.pl, w obszernym omówieniu reportażu Bieniumowa anonimowy autor wskazuje najważniejsze aspekty, które „upodabniają w oczach rosyjskiego publicysty politykę PiS do działań Kremla”⁷⁴; pisze: „Beniumow, którego

⁷² *Rosyjski publicysta: Totalna putinizacja. Jak w Polsce walczą o tradycyjne wartości*, <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/rosyjski-publicysta-totalna-putinizacja-jak-w-polsce-walczą-o-tradycyjne-wartosci/rxcs26r>.

⁷³ O. Górzynski, *Rosyjski portal o Polsce: „Totalna putinizacja”*, <https://wiadomosci.wp.pl/rosyjski-portal-o-polsce-totalna-putinizacja-6198341451511425a>. „Puentę artykułu [Bieniumowa — przyp. I.M.B.] stanowi natomiast wypowiedź Katarzyny Chimiak ze stowarzyszenia »Za Wolną Rosję«. — Przywykliśmy do myśli, że jesteśmy zachodnim narodem, że mieliśmy »Solidarność«, że walczyliśmy o demokrację i jej nie mogą nam odebrać. W ostatnim czasie zrozumiałam, że już nie jesteśmy tak bardzo różni od ludzi w Białorusi i Rosji — powiedziała Chimiak” (*ibidem*).

⁷⁴ *Rosyjski publicysta: Totalna putinizacja...*

w internecie nazywają »antyrosyjskim«, prześledził zmiany, które przybliżają sytuację w Polsce do tej, jaka panuje w putinowskiej Rosji. Opisując najnowszą historię Polski, od Solidarności, przez Okrągły Stół, transformację, a także osiem lat rządów Platformy Obywatelskiej, publicysta tłumaczy polskie spory w kontekście różnych interpretacji momentów przełomowych w ostatnich kilku dekadach»⁷⁵ (prawie pięciminutowego omówienia można wysłuchać na Youtube.com, Niezależny Serwis Wiadomości 2⁷⁶).

Podsumowanie i wnioski

Wymiar polifoniczny materiału Bieniumowa (między innymi: staranność w doborze zdjęć, bogactwo detali, nasycenie odsyłaczami i cytatami) może kojarzyć się z tekstami, które nie są przyjazne dla typowego czytelnika Meduzy, a więc młodego człowieka. Chodzi przede wszystkim o objętość tekstu, konieczność uważnego czytania ze zrozumieniem i/lub wymóg silnej motywacji (zainteresowanie tematem).

Selekcja źródeł i materiałów (zdjęcia, fakty, cytaty) zawsze jest uwarunkowana (między innymi interdyscyplinarną wiedzą dziennikarza) i ograniczona (choćby objętością tekstu), więc naznaczona subiektywizmem. Bezstronność dziennikarza wydaje się nie do osiągnięcia w reportażu. Edukacja poprzez publicystykę być może byłaby bliższa odbiorcy, ale wtedy bez waloru bezstronności. Notabene Aleksander Poliwałow, zastępca redaktora naczelnego Meduzy, jest zdania, że reportaż jako forma przekazu ustępuje miejsca historiom na Instagramie⁷⁷.

W odniesieniu do reportażu potwierdzenie znajduje teza o znaczeniu wiarygodności miejsca publikacji oraz profesjonalizmu dziennikarza. Wykorzystanie odsyłaczy kształtuje nowoczesną formułę reportażu i warto jest badać.

Bibliografia i źródła internetowe

About, <https://meduza.io/en/pages/about> (dostęp: 23.08.2018).

Aleksandr Mamut, <http://www.forbes.ru/profile/Aleksandr-Mamut> (dostęp: 23.08.2018).

Aleničev V., *Est' li nezavisimye SMI v RF?*, [tytuł oryginalny:] *Есть ли независимые СМИ в РФ?*, <https://www.golos-ameriki.ru/a/are-there-independent-media-in-russia/3270263.html> (dostęp: 23.08.2018).

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Opozycyjny rosyjski portal: Polska coraz bardziej przypomina współczesną Rosję*, <https://www.youtube.com/watch?v=4nQ2LZNZg04>.

⁷⁷ *Истории в Instagram приходят на смену новостям и репортажам*, http://otvprim.ru/society/primorskij-kraj_07.06.2018_65109_istorii-v-instagram-prihodjat-na-smenu-novostjam-i-reportazham-zamestitel-glavreda-meduzy-rasskazal-o-buduschem-kotoroe-nastupilo.html.

- Benûmov K., *Totalnaâ putinizaciâ*, [tytuł oryginalny:] *Тотальная путинизация*, <https://meduza.io/feature/2017/12/14/totalnaya-putinizatsiya> (dostęp: 23.08.2018).
- Bogdańska K., „*To wstrząsające*”. *Przypadków samospalenia było w Polsce więcej*, <https://wiadomosci.wp.pl/to-wstrzasajace-przypadkow-samospalenia-bylo-w-polsce-wiecej-6178753923319937a> (dostęp: 23.08.2018).
- Černova A., „*Kosmičeskij korabl v ledânoj pustyne*”. *Kak sotrudniki „Meduzy” život v Latvii i čto oni govoriât o svoej rabote*, [tytuł oryginalny:] „*Космический корабль в ледяной пустыне*”. *Как сотрудники „Медузы” живут в Латвии и что они говорят о своей работе*, <https://zimamagazine.com/2018/05/meduza-riga/> (dostęp: 23.08.2018).
- Ćwik P., *Podwójne życie domeny .io*, <http://rynekdomen.pl/2014/podwojne-zycie-domeny-io/> (dostęp: 23.08.2018).
- Dobek-Ostrowska B., *Komunikowanie polityczne i publiczne*, Warszawa 2018.
- Frolov A., „*Meduza*” *otčitalas’ o roste posešaemosti v poltora raza v 2016 godu*, [tytuł oryginalny:] „*Медуза*” *отчиталась о росте посещаемости в полтора раза в 2016 году*, <https://vc.ru/21511-meduza-2016> (dostęp: 23.08.2018).
- Goban-Klas T., *Media i komunikowanie masowe*, Warszawa-Kraków 2001.
- Górzyński O., *Rosyjski portal o Polsce: „Totalna putinizacja”*, <https://wiadomosci.wp.pl/rosyjski-portal-o-polsce-totalna-putinizacja-6198341451511425a> (dostęp: 23.08.2018).
- hłk, *Martin Schulz o Polsce: „Niebezpieczna putinizacja europejskiej polityki”*, <http://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2016-01-09/martin-schulz-o-polsce-niebezpieczna-putinizacja-europejskiej-polityki/> (dostęp: 23.08.2018).
- Holodenko O., *Izdatel «Meduzy» Il’â Krasilšik: «Latviâ dlâ izdaniâ — èto izgnanie, no ne emigraciâ»*, [tytuł oryginalny:] *Издатель «Медузы» Илья Красильщик: «Латвия для издания — это изгнание, но не эмиграция»*, <https://detector.media/production/article/139394/2018-07-17-izdatel-meduzy-ilya-krasilshchik-latviya-dlya-izdaniya-jeto-izgnanie-no-ne-jemigratsiya/> (dostęp: 23.08.2018).
- Istorii v Instagram prihodiât na smenu novostâm i reportažam*, [tytuł oryginalny:] *Истории в Instagram приходят на смену новостям и репортажам*, http://otvprim.ru/society/primorskij-kraj_07_06_2018_65109_istorii-v-instagram-prihodjat-na-smenu-novostjam-i-reportazham-zamestitel-glavreda-meduzy-rasskazal-o-buduschem-kotoroe-nastupilo.html (dostęp: 23.08.2018).
- js̄, *Nasza Historia. 35 lat temu Walenty Badylak spalil się na Rynku*, <https://gazetakrakowska.pl/nasza-historia-35-lat-temu-walenty-badylak-spalil-sie-na-rynku/ar/3793249> (dostęp: 23.08.2018).
- Kolesničenko A., Kulčyckaâ D., *Vzglâdy mediamenedžerov i žurnalistov na funkcii i rol’ žurnalistiki v sovremennot rossijskom obšestve*, [tytuł oryginalny:] *Взгляды медиаменеджеров и журналистов на функции и роль журналистики в современном российском обществе*, „*Media Al’manah*” [tytuł oryginalny:] „*МедиаАльманах*” 2017, nr 4, s. 34–41, <http://mediaalmanah.ru/files/81/465.php> (dostęp: 23.08.2018).
- Lista 100 najbogatszych Polaków 2018*, <https://www.forbes.pl/rankingi/lista-100-najbogatszych-polakow-2018-forbesa/6whfww4> (dostęp: 23.08.2018).
- Mihajlova L., „*Meduza*” *otčitalas’ o roste posešaemosti na 77% v 2017 godu*, [tytuł oryginalny:] „*Медуза*” *отчиталась о росте посещаемости на 77% в 2017 году*, <https://vc.ru/32158-meduza-otchitalas-o-roste-poseshchaemosti-na-77-v-2017-godu> (dostęp: 23.08.2018).
- Minkina M., *Rosja-Zachód. Walka o wpływ*, Warszawa 2017.
- Nurkiâzova S., [zapis woryginalnej:] *Case for media: Kak „Meduza” uveličivaet auditoriû za sčët èksperimentov*, [tytuł oryginalny:] *Case for media: Как „Медуза” увеличивает аудиторию за счёт экспериментов*, <https://medium.com/@calempir/case-for-media-как-медуза-увеличивает-аудиторию-за-счёт-экспериментов-506cb291bb6c> (dostęp: 23.08.2018).

- Opozycyjny rosyjski portal: Polska coraz bardziej przypomina współczesną Rosję*, <https://www.youtube.com/watch?v=4nQ2LZNZg04> (dostęp: 23.08.2018).
- [Pach], *Krytykował Merkel, ujawnił powiązania mediów z CIA. Dlaczego zmarł Udo Ulfkotte?* <https://www.pch24.pl/krytykował-merkel--ujawnił-powiązania-mediów-z-cia--dlaczego-zmarł-udo-ulfkotte-,48867,i.html> (dostęp: 23.08.2018).
- Piekot T., *Dyskurs polskich wiadomości prasowych*, Kraków 2006.
- Pleszkun-Olejniczakowa E., *Reportaż. Wokół pochodzenia, definicji i podziałów*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica” 7, 2005, s. 3–27, <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/9416/7-31.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (dostęp: 23.08.2018).
- Rosyjska audytoria sajta Meduza.io dostigła 1,3 mln celovek v mesiac*, [tytuł oryginalny:] *Российская аудитория сайта Meduza.io достигла 1,3 млн человек в месяце*, <https://www.rbc.ru/rbcfrreenews/54c8df9b9a79475405e79f87> (dostęp: 23.08.2018).
- Rosyjski publicysta: Totalna putinizacja. Jak w Polsce walczą o tradycyjne wartości*, <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/rosyjski-publicysta-totalna-putinizacja-jak-w-polsce-walczą-o-tradycyjne-wartosci/rxcs26r> (dostęp: 23.08.2018).
- Siepietowska J.Z., *Obraz Polski i Polaków w literaturze rosyjskiej*, [w:] *Polska — Rosja. Wektory współpracy*, red. R. Białoskórski, B. Gałek, Siedlce 2017, s. 195–210.
- smi, *Dorogo i glupo: „Meduza” podstaviła svoih sponsorov*, [tytuł oryginalny:] *Дорого и глупо: „Медуза” подставила своих спонсоров*, https://tsargrad.tv/news/dorogo-i-glupo-meduza-podstavila-svoih-sponsorov_85801 (dostęp: 23.08.2018).
- Szaczniov S., *Współczesny dialog międzykulturowy*, [w:] *Polska — Rosja. Dwa punkty widzenia na współczesny świat*, red. M. Kubiak, N. Frołowa, J. Zieliński, Warszawa 2018, s. 63–72.
- Szyller D., *Świat z każdego miejsca wygląda inaczej*, „Gazeta Wyborcza” 17.10.1997, za: <http://kapuscinski.info/swiat-z-kazdego-miejsca-wygląda-inaczej.html> (dostęp: 23.08.2018).
- Šatalov N., *Ivan Kolpakov, glavred Meduza: My vojuem za odnu-edinstvennuij idej*, [tytuł oryginalny:] *Иван Колпаков, главред Meduza: Мы воюем за одну-единственную идею — свободу распространения информации*, <https://informburo.kz/interview/ivan-kolpakov-my-vojuem-za-odnu-edinstvennuyu-ideyu-svobodu-rasprostraneniya-informacii.html> (dostęp: 23.08.2018).
- Šerf D., *Štor protiv propagandy: nezavisimye rossijskie media v Baltii*, [tytuł oryginalny:] *Юмор против пропаганды: независимые российские медиа в Балтии*, <https://www.golos-ameriki.ru/a/vpkgn-baltics-russian-media/3783893.html> (dostęp: 27.03.2017, 23.08.2018).
- Top-30 samyh citiruemyh Internet-resursov*, [tytuł oryginalny:] *Топ-30 самых цитируемых Интернет-ресурсов — 2017 год*, <http://www.mlg.ru/ratings/media/federal/5766/#tv> (dostęp: 23.08.2018).
- Transkrypcja współczesnego alfabetu rosyjskiego*, <https://sjp.pwn.pl/zasady/308-76-B-Transkrypcja-wspolczesnego-alfabetu-rosyjskiego;629697.html> (dostęp: 23.08.2018).
- Ulfkotte U., *Gekaufte Journalisten*, Rottenburg a. N. 2014.
- Wolny-Zmorzyński K., *Dyskusje o sztuce i wartościowaniu fotografii dziennikarskiej*, „Naukowy Przegląd Dziennikarski” 2014, nr 1, s. 59–74, <http://naukowy-przeglad-dziennikarski.org/nr/1-2014/5-2014.pdf> (dostęp: 23.08.2018).
- Wolny-Zmorzyński K., *Fotograficzne gatunki dziennikarskie*, Warszawa 2007.
- Wolny-Zmorzyński K., Kaliszewski A., Furman W., *Gatunki dziennikarskie. Teoria, praktyka, język*, Warszawa 2009.
- Wolny-Zmorzyński K., *Reportaż — jak go napisać?*, Warszawa 2004.
- XageRu, [komentarz pod artykułem], <https://vc.ru/21511-meduza-2016> (dostęp: 23.08.2018).
- Zimnoch M., *Reportaż w płynnej nowoczesności*, „Znak” 2012, nr 682, <http://www miesiecznik.znak.com.pl/6822012mateusz-zimnochreportaz-w-plynnej-nowoczesności/> (dostęp: 23.08.2018).

Źródła autora reportażu (odsyłacze; zob. tabela 2 i tabela 3)*

* Na końcu każdej pozycji bibliograficznej podana jest w nawiasie kwadratowym jego pozycja w tabeli (2 lub 3), zgodnie z numeracją w danej tabeli w 1. kolumnie (Lp.).

- Adekoya R., *Why Poland's Law and Justice party remains so popular: It has effectively combined nationalism and welfarism*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/central-europe/2017-11-03/why-polands-law-and-justice-party-remains-so-popular> [3, 2].
- Bault O., *Lech Walesa, aka agent Bolek*, <https://visegradpost.com/en/2017/02/05/lech-walesa-aka-agent-bolek/> [3, 12].
- Bershidsky L., *If Poland can fix tax fraud, so can Greece*, <https://www.bloomberg.com/view/articles/2017-06-23/if-poland-can-fix-tax-fraud-so-can-greece> [3, 1].
- Boffey D., Davies Ch., *Poland may be stripped of EU voting rights over judicial independence*, <https://www.theguardian.com/world/2017/jul/19/poland-may-lose-eu-voting-rights-over-judicial-independence> [3, 9b].
- bugalanators, *Paski z TVP Info*, <https://www.facebook.com/bugalanators/> [2, 1b].
- Ciński J., *New media law gives Polish government fuller control. Domestic and international concerns grow over Law and Justice policies*, <https://www.politico.eu/article/poland-crisis-constitution-kaczynski-duda/> [3, 6].
- Davies Ch., *The conspiracy theorists who have taken over Poland*, <https://www.theguardian.com/world/2016/feb/16/conspiracy-theorists-who-have-taken-over-poland> [3, 9a].
- gah, *Ależ z niego prognostyk! Michnik u Lisa: „Komorowski musiałby po pijanemu przejechać niepełnosprawną zakonnicę w ciąży, żeby nie wygrać”*, <https://wpolityce.pl/polityka/245735-alez-z-niego-prognostyk-michnik-u-lisa-komorowski-musialby-po-pijanemu-przejechac-niepelnosprawna-zakonnicze-w-ciazy-zeby-nie-wygrac-wideo> [2, 9].
- Gera V., *Right-wing Polish leader Kaczynski says migrants carry diseases to Europe*, <https://www.usnews.com/news/world/articles/2015/10/14/right-wing-polish-leader-migrants-carry-diseases-to-europe> [3, 10].
- Informacja o ustaleniach końcowych śledztwa S 28/02/Zi*, <https://ipn.gov.pl/pl/dla-mediow/komunikaty/9989,Informacja-o-ustaleniach-koncowych-sledztwa-S-2802Zi-w-sprawie-pozbawienia-zycia.html> [2, 2].
- Jest odpowiedź dziennikarzy z TVP Info, którzy zostali zwolnieni. „Nie zagroziliśmy ciągłości emisji anteny”*, <https://wiadomosci.wp.pl/jest-odpowiedz-dziennikarzy-z-tvp-info-ktorzy-zostali-zwolnieni-nie-zagrozilismy-ciaglosci-emisji-anteny-6025266455078017a> [2, 6].
- JK, *Schetyna dla TVP Info: PO nie jest za przyjęciem uchodźców*, <http://www.newsweek.pl/polska/schetyna-mowi-tvp-info-po-nie-jest-za-przyjeciem-uchodzcow,artykuly,409912,1.html> [2, 4].
- Leski K., *#paski*, <https://twitter.com/hashtag/paski?src=hash> [2, 7].
- Leszczyński A., *Muzeum II Wojny Światowej: „wyklęci” ze zbrodniami na sumieniu, „Bury” i „Ogień”, bohaterami nowej wystawy*, <https://oko.press/muzeum-ii-wojny-swiatowej-wykleci-ze-zbrodniami-sumieniu-bury-ogien-bohaterami-nowej-wystawy/> [2, 5].
- Mączewski P., *Jesus Christ is now officially the King of Poland*, https://www.vice.com/en_us/article/7bmwqg/jesus-christ-king-of-poland-876 [3, 11].
- PAP, *Rekordowe poparcie dla PiS. 47 proc. w najnowszym sondażu CBOS*, <https://fakty.interia.pl/polska/news-rekordowe-poparcie-dla-pis-47-proc-w-najnowszym-sondazu-cbos,nId,2452373> [2, 1].
- Pawlak J., Goettig M., *For many voters in Poland, economic growth is not enough*, <https://www.reuters.com/article/poland-election-economy/for-many-voters-in-poland-economic-growth-is-not-enough-idUSL8N12E3CH20151020> [3, 7].

- [Post PiS-u], *Kto finansuje czarny protest*, za: Rzeczpospolita/Gazeta Polska Codziennie/Instytut Ordo Iuris, <https://www.facebook.com/pisorgpl/photos/> [2, 1].
- Redo P., *Trybunał polityczny*, www.tvn24.pl/czarno-na-bialym,42,m/czarno-na-bialym-trybunal-polityczny,772554.html [2, 6].
- Traub J., *The party that wants to make Poland great again*, <https://www.nytimes.com/2016/11/06/magazine/the-party-that-wants-to-make-poland-great-again.html> [3, 4].
- Volynskaâ reznaâ*, [tytuł oryginalny:] *Волынская резня*, <https://ru.wikipedia.org/wiki/> [3, 8].
- Wike R., Stokes B., Simmons K., *Europeans not convinced growing diversity is a good thing, divided on what determines national identity*, <http://www.pewglobal.org/2016/07/11/europeans-not-convinced-growing-diversity-is-a-good-thing-divided-on-what-determines-national-identity/> [3, 5].
- Zapret abortov. Opyt Pol'shi. K čemu privël pol'skij zakon 1993 goda, užestočivšij pravila preryvaníâ beremennosti*, [tytuł oryginalny:] *Запрет абoртoв. Oпыт Пoльши. K чeмy привeл пoльскoй зaкoн 1993 гoдa, ужeстoчившeй пpaвилa прeрывaния бeрeмeннoсти*, <https://meduza.io/feature/2016/09/29/zapret-abortov-opyt-polshi> [3, 3].